

Література:

1. Заньковецький Л. Основи теорії гри в педагогіці. Київ, 1972.
2. Кузьміна В. Ігри в освіті: теорія та практика / В. Кузьміна. Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 2012. 312 с.
3. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Київ : Рад.школа, 1972. 244 с.
4. Сухомлинський В. О. Моє педагогічне кредо. Київ : Рад. школа, 1971. 447 с.
5. Шевченко Л.І. Ігрові технології в навчальному процесі : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2012. 324 с.
6. Gary, Shayne M. G. Video Games and Learning: Teaching and Participatory Culture in the Digital Age. New York: Teachers College Press, 2014. 208 p.
7. Kandel Eric. The Age of Insight: The Quest to Understand the Unconscious in Art, Mind, and Brain, from Vienna 1900 to the Present. New York: Random House, 2012. 656 p.
8. Metzger Jessie. James P. Gee's What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy: A Review. *Lifelong Learning* / edited by Robin J. Fogarty and Brian M. Pete, 152-155. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
9. Van Eck Richard. Digital Game-Based Learning: It's Not Just the Digital Natives Who Are Restless. *Educause Review*, vol. 41, no. 2 (March/April 2006): pp. 16-30.

*Мороз П.,
старший науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

*Мороз І.,
наукова співробітниця
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФОТОДОКУМЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

Забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах широкомасштабної агресії росії проти України є стратегічно важливим завданням. Інформаційною зброєю російських пропагандистів стали дезінформація, історичні міфи, маніпулювання історією, зокрема, звернення до історичної пам'яті та так званого «славетного минулого» тощо. В умовах інформаційно-ідеологічної війни зростає роль формування медіаграмотності учнів, зокрема, навичок оцінки та інтерпретації історичних подій, явищ та процесів, розпізнавання маніпулятивного та пропагандистського контенту. Помітну роль у формуванні медіаграмотності учнів відіграє дослідницька робота з історичними джерелами, серед яких великого значення набувають фотодокументи. Їх використовують для

аналізу й інтерпретації конкретної історичної події, історичного процесу чи явища.

Інформаційний потенціал фотодокументів як історичного джерела величезний. Однією з основних властивостей фотографій є безпосередня фіксація історичної інформації в момент дії. Відповідно вони є неоціненними носіями візуальної інформації про часи, коли вони були створені. Фотодокументи, на відміну від писемних джерел, дають змогу досліднику зороро перенестися в минуле, неначе стати його учасником. Недарма один із найвідоміших американських фотографів ХІХ століття Метью Бреді зазначив «Фотоапарат – це око історії» [8].

На думку Ольги Колястрок, фотографії є своєрідними артефактами свого часу, і, на відміну від інших джерел, здатні передати нам дух, атмосферу минулого, проливаючи світло на конкретний спосіб існування людини у соціумі в сукупності її щоденних практик і ритуалів, з дрібницями побуту, зовнішнього вигляду, емоційного стану, поведінки тощо [1].

Використовуючи фотографії на уроках історії, доцільно звернути увагу учнів на те, що фотографії є унікальним і надійним засобом збереження історичної пам'яті для наступних поколінь, а також важливим джерелом інформації про історичні події та явища, історичних діячів, традиції, звичаї та повсякденне життя людей у минулому. Фотодокументи є неоцінним джерелом у вивченні та дослідженні історії рідного краю, його пам'ятних місць, пам'ятників. Особливе місце слід відвести дослідженню родинних фотоальбомів, адже знати історію та традиції свого роду, населеного пункту та краю дуже важливо для кожної людини [2].

Особливу увагу в освітньому процесі варто приділити дослідницькій роботі з фотографіями як історичним джерелом, оскільки вона активізує мислення учнів у цілому й формує здатність до критичного аналізу історичної інформації зокрема. Найповніше дослідницький підхід до вивчення історичних джерел реалізується під час практичних/дослідницьких робіт та занять, оскільки вони передбачають активну пізнавальну діяльність учнів протягом певного етапу

уроку або всього заняття. Такі заняття мають подвійну мету: є одним зі способів вивчення нового матеріалу на основі опрацювання різноманітних джерел інформації та важливим засобом формування дослідницької компетентності учнів [3].

Ознайомлення з фотографією як історичним джерелом на уроках історії розпочинається в 5-му класі. Важливо звернути увагу учнів, що фотографія немов зупиняє час, фіксує назавжди подію, явище, об'єкт. Досліджуючи фотографії, можна отримати цінну інформацію від першоджерела (людини, яка жила в цей час) про різноманітні сторони людського буття: конкретні історичні події, повсякденність, побут, звичаї, моду, виробничі процеси, дозвілля населення, природні та техногенні катастрофи, міжнародну діяльність та війни, культурне та політичне життя відповідного історичного періоду. Таким чином, фотографія є хронікою суспільного та буденного життя як людства в цілому, так і конкретної людини. Вона наділена здатністю презентувати та реконструювати минуле в майбутньому [5].

Дослідження учнями фотографій як історичного джерела ми рекомендуємо здійснювати у два етапи: 1) розгляд та опис, 2) інтерпретація (аналіз, синтез і оцінка) зображеного. Розгляд та опис фотодокумента передбачає відповіді школярів на прості запитання закритого типу: Хто і що зображено? Скільки осіб, якого віку, статі, соціальної приналежності? Які предмети і речі видно? Яке тло (природа, інтер'єр, забудова)? Чи є зафіксовані написи (вивіски, афіші, газети, реклами). Первинну інтерпретацію Ірина Мартинова пропонує здійснювати на рівні з'ясування: Наскільки типовою чи винятковою є зображена на фото ситуація? Коли вона відбувалася (рік, пора року, період)? Світлина постановочна чи документальна? Про що свідчать написи? Історична інтерпретація, на думку дослідниці, має містити висновки про соціальний статус зображених, приналежність до вікових і фахових груп, їхнє матеріальне становище, їхній моральний стан і психологічний настрій [2].

Втім, аналізуючи фотографії, варто врахувати ряд моментів. По-перше, вони часто відбивають умовності, традиції та сподівання того історичного часу, коли

вони були зроблені. По-друге, фотографії, особливо у періодичних виданнях та книгах, піддаються ретельному відбору, а часом проходять цензуру: і фотограф, і редактори відбирають фотографії на підставі багатьох критеріїв (тогочасної актуальності, зв'язку із конкретним матеріалом чи газетним повідомленням тощо). Слід пам'ятати, що фотографії легко піддаються корекції та зміні змісту, а часом і підробці (особливо в наш час цифрової фотографії) [4].

Величезне значення фотодокументи відіграють під час вивчення особливостей воєн. Саме в умовах війни фотографія є неоціненним засобом збереження історичної пам'яті. На багатьох з них відображено бойові дії та їх наслідки для мирного населення, героїчне і трагічне [7].

Фоторепортажі, зроблені під час військової агресії росії проти України, демонструють злочини путінського режиму проти українського народу: руйнування міст і сіл, вбивства та насильства, здійснені російськими окупантами, налякані очі дітей, сльози і біль матерів. У нашому підручнику «Досліджуємо історію і суспільство» для учнів 5 класу [6] розміщені фотографії, які відображають хід російсько-української війни з 2014 року. На сайті ми помістили фотографії, які відображають наслідки цієї війни, та покликання на віртуальний музей пам'яті війни. Розміщення матеріалів на сайті інтернет-підтримки підручника дає змогу оперативно показати хід російсько-української війни, повною мірою показати учням, якою ціною український народ виборює свободу та незалежність, відобразити через фотодокументи жахливу реальність, яку принесла із собою війна в міста і села України [6].

Зазначимо, що використання в підручниках QR-кодів та покликань на сайт його інтернет-підтримки допомагає збільшити та урізноманітнити підбір фотоджерел, а учням краще розглянути їх на екрані монітора та порівняти.

Також у контексті формування медіаграмотності варто звернути увагу учнів на те, що фотографія, як візуальний компонент донесення інформації до читача, є надзвичайно важливим інструментом у пропаганді та інформаційному протистоянні між державами. Зокрема, з пропагандистською метою фотографію використовують для поширення коротких та інформативних повідомлень (часто

з фальсифікованою інформацією), так і для створення особливого виду інтернет-гумору – сатиричних «мемів» та «фотожаб», метою яких є висміяти опонента та викривити його позицію, історію, культуру. Тож розвиток в учнів уміння аналізувати фотоджерела є актуальною проблемою для сучасної методики навчання історії.

Отже підсумуємо. Фотодокументи є унікальним історичним джерелом і надійним засобом збереження історичної пам'яті для наступних поколінь, оскільки відображають конкретний образ епохи з усіма деталями та дрібницями. Методична цінність фотографій як історичного джерела, на нашу думку, у тому, що їх використання в освітньому процесі активізує когнітивну, дослідницьку та творчу діяльність учнів і учениць, розвиває їхній пізнавальний інтерес, сприяє стійкості уваги, розвитку критичного мислення та зорової пам'яті, відіграє важливу роль у формуванні їх медіаграмотності й уявлень про історичне минуле. Також фотодокументи мають величезне значення в умовах інформаційного протистояння навколо історії та сьогодення.

Література:

1. Коляструк О. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2008. № 14. С. 259–264.
2. Мартинова І. С. Використання фотографії при вивченні історії в школі. *Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін*. Вип. 8 : матеріали VIII Міжнар. науково-практ. конф., м. Харків. Харків, 2016. С. 215–218.
3. Мороз П. В., Мороз І. В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.
4. Мороз П. В., Мороз І. В. Інформаційний та методичний потенціал фотографії як історичного джерела (на прикладі підручника «Досліджуємо історію і суспільство»). *Проблеми сучасного підручника*. 2022. № 29. С. 137–153.
5. Мороз П. В., Мороз І. В., Власов В. С. Історія України в джерелах : практикум. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2021. 564 с.
6. Мороз П. В., Мороз І. В., Моцак С. І. Досліджуємо історію і суспільство. Інтегрований курс : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Пед. думка, 2022. 171 с.
7. Пятіна Д., Мелекесцев К. Фотографія, як засіб збереження історичної пам'яті. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2021. Т. 1 № 13. С. 57–62.
8. Рабенчук О. До питання про візуальне як джерело історичних досліджень. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2012. № 17. С. 29–39.